

ADALÉKOK LUKÁCS GYÖRGY ÉLETMŰVÉNEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

1.1. Lukács életműve egyesek szerint zárt doboz; vagy titokban és kárörvendőn: lezárt aktacsomó, dossziében elfektetett papírhalmoz. Ám Lukács életműve nem zárt doboz, mert túl sokan tekintik annak. Az óhaj a maga szokott útján jár: bűvöli a világot, mert szeretné, hogy ez ne olyan legyen, amilyen.

1.2. Mások szerint Lukács életműve egy kultúra vezérfohalya, sőt titokban és örvendőn: a XX. század alkotó marxizmusának tiszta kifejezője.

1.3. Lukácsot nem ismerik eléggé magyar olvasói, mert az életmű egésze anyanyelvükön még nem jelent meg. Hosszú életet élt ugyan Lukács, de ahhoz mégis rövidet, hogy művét egybegyűjtve lássa.

1.4. Kellemetlen életmű ez, mert állandóan az olvasó eszébe juttatja, hogy tévedni lehet, sőt a tévedést bevallani sem tilos. Testületeket pedig arra figyelmeztet, hogy a szellem értékei nem intézményesíthetők, sőt az intézményesült eszmék nevében senki sem hivatott végleges értékítéletek megfogalmazására.

1.5. Lukács életműve áttekinthetetlenül sok hivatkozást inspirál világszerte, sőt lassan mottószelvévé változik egy-egy tömör megállapítása. Ám az életmű *egészét* értelmező monográfia nincs. Vannak lukácsisták, vannak antik, vannak, akik közömbösek, ám kevés az idézetek hálójából kivergődő, átfogó, de mégis árnyalt, a lukácsi gondolkodás egyediségét-sajátosságát megragadó tanulmány.

2.1. Semmiféle biztosítékunk nincs a tévedés(ek?) ellen, amikor éppen e gondolkodás sajátosságát kívánjuk megragadni, azt, ahogyan ez a gondolkodás a változó világra és önmaga változásaira reagált. Tudjuk, hogy egy posztulátumból kell kiindulnunk: esetünkben abból, hogy a világot logikusan végiggondoló gondolat egységes struktúra, amely a változó világot formailag mindig a maga sajátosságai szerint

fogja fel. A tapasztalatok megváltoztatják ugyan e formai mozzanatok viszonyát, de nem struktúráját.

2.2. Lukács alkati sajátosságának egyik meghatározó eleme – véleményünk szerint – a bizonyosságra való törekvés. Ez meghatározza az alkat „metafizikai” hajlandóságát. Megnyilvánulási formája a „kell hogy legyen”, ami meghatározza a dolgokat: „kell hogy legyen” egy átfogó elv stb.

2.3. A „kell hogy legyen”-ben erkölcsi mozzanat kerül a dolgok elé, a magatartás, amely normaként fogalmazza meg önmaga számára azt, ami helyes, azt, ami jó. Lukács számára a *haladás* a magatartás normája, ez maga a *jó*. Egész elméleti tevékenységét értelmezni lehet, ha az erkölcsi eszmény és a magatartás egységét látjuk meg benne. Ez az egység nem valósítható meg egy elidegenedett társadalomban, csak az eszmény egységesítő ereje révén. A valóság nem lehet közvetlenül e gondolkodás tárgya: az esszencialitás nem az élet, hanem az, ami az életből az emberit párolja ki, tehát egybeesik az eszménnyel. Lukács *Esztétikájában* az „egyén és az emberi nem kapcsolatát”, e kapcsolat szubjektív és objektív megnyilvánulását, e viszony irodalmi megvalósulását tárgyalja. A mű értékét Lukács szerint az határozza meg, hogy az ember útján egy mű képvisel-e valamit, vagy sem. (A nembeliség az emberi nem sajátos lehetőségeinek történelmi megvalósítását jelenti.) Az egyéni (partikuláris) és a társadalmi tökéletes egybeesése az ember nembeliségének (ha akarjuk: sajátos alkalmazkodásának) megvalósulása. Az *Esztétika* alaptörekvése az, hogy ezt a hitet mint az evilágban rejlő immanens lehetőséget, mint a valóság reális tendenciáját mutassa be.

(„A műalkotás magáértvalóságának az emberiség fejlődése szempontjából való jelentősége és értelme éppen abban rejlik, hogy minden, ami az emberi életben előfordul, nyomóssá válik benne, lekerekedik ezen az életen belül, minden meghatározása a mindenkor konkrétan lehetséges tökéletességig bontakozik ki, de mindig az ember életéből, saját világával kapcsolatos viszonylataiból emelkedik ki, és maradéktalanul fel is oldódik benne. A művészet ezt a küldetését adekvát módon csak úgy töltheti be, ha a magáértvaló esztétikai kategóriájában erőteljes esztétikai tényezők válhatnak hatékonnyá. Ugyanis az itt követelt beteljesedés sohasem jelenti egyszerűen a mindenkori – esetleg mégoly jogosult – em-

beri vágyak kielégítését, hanem »csupán« azt, hogy az emberi törekvések felléptük minden pontján beteljesítik az emberek akkori konkrét lényegét. Ez magában az életben csak kivételesen, csak ritkán, különösen szerencsés szubjektív és objektív feltételek között következik be. Csupán az esztétikai visszatükröződésben, a művész lángeszében jött létre egy olyan organon, amely az ember életének ezt az egyébként rejtett, ember alkotta értelmét érzékletessé tudja tenni. Mindegy, hogy ez az értelem tragikus vagy komikus, örvendetes vagy sok borzalmon keresztül haladva épületes-e, mindig az ember saját, mindenkori konkrét erőinek eredménye, és mivel a műalkotás egyéniségek magáértvalója, mindent, ami nem ebből a forrásból ered, tehát minden abszolút transzcendenciát elutasít magától, ebben mint kategóriában az emberi nem legmélyebb világigenlése fejeződik ki, öntudata, amelyet ez táplál, hogy – mint emberi nem – ura saját sorsának.”)

2.4. Ha Lukács képes volt többször is teljesen vagy részlegesen megtagadni vagy felülvizsgálni életművének megelőző szakaszait, akkor gondolkodásában a következő szkepszis jelenlétéről beszélhetünk. A szkepszis a tényeket mint eseményeket megragadó gondolkodás velejárója: a tény a maga konkrétságában, ahogy adva van, nem azonosítható saját lényegével: a lényeg a változás, az eszmény fejezi ki. A szkepszis: hit; hit abban, hogy az esemény a lényegi mozzanat.

2.5. Lukács, a polgár, a változások hordozóját a „lélekben” véli felfedezni. (*A lélek és a formák* kísérlet a változások-formák szubsztrátumának leírására az irodalomban.) De a lélek nem elég erős, hogy a reális folyamatokat megakadályozza: háború tör ki, noha a lélek ellenáll.

2.6. A morál, a tettekben megnyilvánuló magatartás a fiatal Lukács hitének tartalma: úgy véli, hogy a moralitásban megadott emberi lényeg segítségével magyarázni lehet a társadalom és kultúra (művészet) alakzatait-változásait. A cselekvésben az etikai mozzanat, az óhaj, a szándék a fontos. Az emberek *meg akarják* változtatni a *rossz* világot. A háború végén vagyunk, a proletárforradalom korszaka ez.

3.1. A világ megváltoztatásának erejét keresi Lukács, és azt a proletariátusban fedezi fel: az értelmiségi tudatosan csatlakozik a mozgalomhoz, amely számára az etikum legfőbb kifejeződése. Ez messianisztikus etikai idealizmus: a mozgalom *jóvá* teszi a világot, az embereket a jóra *kell bírni*.

3.2. Most elméletileg azt kell kutatni, hogy *jóra lehet-e bírni* az embereket. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az emberek mint individuumok jók vagy rosszak, jók és rosszak, de közösségi szférájuk, viszonyaik határozzák meg azt, hogy jók vagy rosszak legyenek a többi emberekkel való közösségi kapcsolataikban. A közösségi szféra az egyén számára csak az osztályon keresztül mutatkozhat meg: az osztályt kell tehát vizsgálni, mégpedig abból a szempontból, hogy ez hogyan látja saját közösségi funkcióját, hogy miképp láttatják vele ezt a funkciót az objektív viszonyok, amelyek meghatározzák létét. Mindezt az emberiség megváltoztatásába, a proletariátus történelmi küldetésébe vetett hit alapján. A *Történelem és osztálytudat* című tanulmánykötetben (1923) a hit és a valóság dialektikáját elemzi: módszertanilag kívánja tisztázni a lehetőségek és az adottságok viszonyát. Hite számára keres támasztékot a valóságban, de miután az utópiát a valóságból levezetni nem lehet, azt a módszert keresi, amely logikailag indokolja egy etikai mozzanat felvételét mint a tények beállásának irányát.

3.3. A *Történelem és osztálytudat* előzménye és elvi kulcsa egy 1918-ban írt cikk, amely valószínűleg az egész életmű emberi-ideológiai hátterét is kellően megvilágítja. *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* egy életre szóló erkölcsi döntést indokol. A dilemma ez: a proletariátus történelmi küldetése megvalósul-e a hatalom átvételével, vagy csupán elkezdődik; mi a cél: osztályuralom, osztálydiktatúra vagy *minden* osztályuralom felszámolása.

Dönteni kell, mondja Lukács 1918-ban, és vagy a demokráciát, vagy a diktatúrát vállalni – a jövőbe vetett hit alapján. „A morális probléma felvethetősége ... azon fordul meg, vajon a demokrácia a szocializmusnak csak taktikájához tartozik-e (mint harci eszköz arra az időre, amíg kisebbségben az elnyomó osztályok jogba foglalt és jogtalan terrorja ellen küzd), vagy pedig olyan integráns része, amelyet nem lehet belőle kihagyni, mielőtt összes erkölcsi és világnézeti következményei tisztázva nem lennének. Mert ez utóbbi esetben minden felelősségérzettel bíró és tudatos szocialista számára súlyos *erkölcsi* probléma a demokrácia elvével való szakítás.”

Lukácsnak egy rendkívül jelentős elméleti megállapítása igazolja, hogy itt reális dilemmáról van szó: „Az, hogy a

proletariátus felszabadulása megszünteti a kapitalisztikus osztályelnyomást, abból éppoly kevésbé következik *minden* osztályelnyomatás megszűnése, mint ahogy nem következett be a polgári osztály szabadságharcainak győzelmes befejezésével. A pusztá szociológiai szükségszerűség síkján ez csak az osztálytagozódás megváltoztatását, a régi elnyomottak elnyomóvá válását jelenti. Hogy ez ne következzen be, hanem az igazi szabadság korszaka, amely egyáltalán nem ismer elnyomót és elnyomottat, annak a proletariátus győzelme *múlhatatlan előfeltétele* ugyan... de csak előfeltétele, csak negatívum. Hogy igazán bekövetkezzen, ahhoz egy szociológiai ténymegállapításokon és törvényszerűségeken túlmenő, azokból le nem vezethető világrendnek az *akarása* szükséges: a demokratikus világrendé.”

Hogyan jut el a polgári radikális irodalmár a forradalmiság erkölcsi dilemmájának megfogalmazásáig?

3.4. a) Lukács kritikusként indul, ám esztétává érlelődik. Mint esztéta a drámában látja azt az irodalmi kifejezésformát, amely a leginkább alkalmas a reális társadalmi folyamatok bírálataira. *A modern dráma fejlődésének története* (Kisfaludy Társaság kiadása, Budapest, 1911) viszont azt tanúsítja, hogy a realitás Lukács számára még a Felvilágosodás sémáit jelenti: ellentétes erők egymásnak feszülését, a harcot, amely egy oksági lánc tagjaként a történelem logikáját hordozza. Ez az oksági lánc, amely azonosult a szükségszerűvel, az egész megelőző sort önmaga realitásának igazolásként használja fel, és racionálisnak látja magát, mert az egész megelőző mozgásban azt az irányt látja csupán, amely éppen a meglévő felé mutat.

„A dráma tartalma az egész élet, egy teljes, tökéletesen magába zárt univerzum, amely az egész életet jelenti, amely az egész élet kell hogy legyen.”

b) A reális és a racionális azonosításában egyelőre nem kell Hegel-hatást keresnünk: a „szellemtudomány” (Georg Simmel) polgári-radikális talajról történő átvételéről van szó. Redukciós kísérlet játszódik le: a drámai formát a tömeghatás magyarázza, a dráma maga az intenzív történelem, a drámai valóság egy olyan oksági sor, amely az író világnézetében találja meg a végső tagját.

c) De erős a vágy: visszatérni a valósághoz (a racionális

meggyőződésekhöz). Ugrás játszódik le: a pszichikai hirtelen a szociológiában köt ki.

„A drámai kor tehát, egészen röviden összegezve a mondotakat, az osztályhanyatlásnak heroikus kora. Amikor egy osztály (a dráma közösségét domináló tömeg) az ő legfőbb képességeit reprezentáló embereinél, heroikus típusainál a tipikus élménynek, az egész életüket szimbolizáló események tragikus elbukását érzi.”

d) Lukács csatlakozása a haladáshoz kitűnik ebből a hitből, amelyet a feltörekvő osztályok drámai lehetőségével kapcsolatban fogalmaz meg:

„Felmelő osztálynak, olyannak, amely a maga ideológiája szempontjából az életet még nem érzi problematikusnak, amely, ha egy másik osztállyal küzd az uralomért, annak intézményeiben, tehát ideiglenes, megváltoztatható okokban látja a bajok forrását – nem lehet drámája.”

3.5. *A tragédia metafizikája* (1911), majd a *Regény elmélete* (1915) már Hegel és Max Weber befolyását mutatja. Lukács kénytelen a történelmet értelmezni: az extenzív teljességgel, a végtelen tényhalmazzal szemben ennek értékeléséhez egy olyan fogalom szükséges, amely alkalmas a történelem logikájának megragadására. De a történelem logikája a szubjektum és az objektum találkozásának logikája, amely azzal nyer világtörténelmi jelentést, hogy az átlagoson (a kor jellegzetességén) túl hordoz valamit az ideális típusból (a történelem tiszta tendenciájából).

Hegel írja *A szellem fenomenológiájában*: „... Minden azon múlik, hogy az igazat ne csak mint *szubsztanciát*, hanem éppannyira mint *szubjektumot* is fogjuk fel és fejezzük ki. Egyúttal meg kell jegyezni, hogy a szubsztancialitás magába zárja egyrészt az általánost, vagyis magának a *tudásnak közvetlenségét*, másrészt azt a közvetlenséget is, amely *lét* vagy közvetlenség a tudás *számára*.”

Max Weber írja a *Gazdaság és társadalomban*: a szociológia „Absztrakcióinak sajátserűsége – mint minden általánosító tudomány esetében – meghatározza, hogy fogalmi szükségképpen *tartalmatlanok* a konkrét történelmi realitáshoz képest... A szociológiának ahhoz, hogy... a szavak valami *egyértelműt* jelentsenek, ki kell dolgoznia (a társadalmi) képződmények »tiszta« (»ideál«-) típusait. Ezeknek a lehető legteljesebb értelmi megfelelés egységet biztosít. Ám éppen

ezért abban az abszolút ideális *tiszta* formában a valóságban ugyanolyan ritkán fordulnak elő, mint egy fizikai reakció, amelyet az abszolút üres tér feltételezésével számítottak ki. Szociológiai kazuisztika csak a *tiszta* (»ideális«) típusból kiindulva lehetséges, magától értetődik, hogy a szociológia ezen kívül alkalmilag az empirikus-statisztikus típusok fajtájához tartozó átlagtípust is alkalmazza... De mikor a szociológia »tipikus« esetekről beszél, kétségkívül mindig *ideál* típusra gondol, mely lehet racionális és irracionális... de mindenkor *értelmi* megfelelésre épül.”

Lukács György írja *A regény elméletében*: „Mert csak akkor alkotó a szubjektum, ha belülről cselekszik, csak az etikai szubjektum az; csak akkor nem lesz a törvény és a hangulat rabja, ha tetteinek színtere, cselekvésének normatív tárgya a tiszta etika anyagából van formálva... Egy ilyen világ lelke nem akar törvényeket megismerni, mert maga a lélek az ember törvénye ...”

3.6. Racionalitást vinni a világba és a tiszta típust reálisnak tételezni csak úgy tudja, hogy ezt a kettős cselekvést egy szintetikus harmadikban oldja fel. Láttuk: a feloldás idealista, mert az etikaiban valósul meg. Fichte hatása vagy még inkább a tehetetlenség lázadása ez. A szubjektív már őrzöngve gyűlöli az igazságtalan világot és még inkább a történelem első egyetemes vágóhídját. 1967-ben így emlékezik erre a korra: „A világháborúban akkor az egész európai kultúra válságát láttam: a jelent – Fichte szavaival – a tökéletes bűnösség korszakának (»Zeitalter der vollendeten Sündhaftigkeiten«) tekintetem, a kultúra olyan válságának, amelyből csak forradalmi kivezető út lehetséges.” (Előszó a *Művészet és társadalom* című kötethez.)

3.7. Az etikai rendező elv a kívülállás elve: elítélem a világot, hogy megváltoztathassam. Forradalmi messianizmus: szigorú próféciák.

3.8. Lukács a forradalom népbiztosja: ám a forradalom elbukik. A jóra való törekvés kudarcában Lukács saját elméleti kudarcára ismer: az etikai rendező elv a kívülállónak a világba való behelyezkedését fejezi ki csupán, a lélek vágyát a jóra. De a lélek nem kívülálló: az egész forradalom a cselekvés elsőbbségét sugallja. Új fogalomra van szükség, amely integrálja az etikait is.

3.9. A *totalitás* fogalma kerül most előtérbe: a totalitás mint átfogó elv, mint az eszményt és valóságot rendező elv. A filozófia egyik legrejtelmesebb fogalma: Parmenidész, Leibniz, Kant, majd Hegel is megküzdött vele ilyen vagy olyan formában. Az egész mint szintetikus mozzanat, amely több, mint az összeg: mert rendezett és tendenciát fejez ki. Hegelnél is, Marxnál is, Lukácsnál is a *fejlődési* tendenciát.

3.10. Lukács a háború idején marxistává lesz: a proletariátusban fedezi fel ugyanis azt a *reális* társadalmi erőt, amely alkalmas a *jobb*, az etikailag teljes jövőt kiharcolni. A proletariátus objektív szerepének megalapozását Marx művében találja meg. És a hitet is: a fejlődésbe vetett hitet.

4.1. A totalitás fogalma a dialektikus *Egész* fogalma. A kölcsönös determinációkban – amit e fogalom kifejez – a létezés minden oldala jelen van, de a valóság mint egész egy sajátos *jelentéssel* rendelkezik. Ez a jelentés a fejlődés, amelyre szükség van, amely kell, hiszen az ember küzdelme nélkül értelmetlen volna, mint maga az ember nélküli lét.

4.2. 1918-ban Fogarasi Béla előadást tartott a Társadalomtudományi Társulat ülésén *Konzervatív és progresszív idealizmus* címmel. Az előadás vitájában Lukács elmondja, hogy a Sollen (ez, ami a *vanhoz* képest a mást, a kellést jelenti), a cselekvés e vezérelve háttérbe szorítja a megismerést (a *van* felmérését), mert „a Sollen lényegét tekintve mindig transzcendens természetű, még akkor is, ha pszichikai »tartalmi« immanenciára látszana mutatni; az etikai transzcendencia hangsúlyozása tehát nem egy transzcendens lét tételezését jelenti, mint azt sokan gondolják, hanem csak azt, hogy Sollen mint Sollen a transzcendens norma természetével bír”. A cselekvés tartalmára vonatkozóan: „Az etikai idealizmus permanens forradalom a lét mint lét, mint etikai ideálját el nem bíró valami ellen, és mert permanens forradalom, mert abszolút forradalom, képes az igazi, soha nyugvópontra nem jutó, sohasem stagnáló fejlődés irányát megszabni, járását szabályozni.” (Huszadik Század, 1918. júniusi szám.)

Most a reális forradalom tanulságai nyomán a Sollen, a vágy, háttérbe szorul. A totalitás nem engedelmeskedik az eszménynek. A transzcendenciából, a világelőttiségből immanenciát kell csinálni: azt vizsgálni, hogy mi az, *ami* kitermeli, kiizzadja magából a Sollent. Ha most már ez az utópia szükségszerű, akkor az óhajok, a tiszta etikai meggondo-

lások szintjéről alászáll, és mint a realitás mozgásának tendenciája – konkrét tartalommal telítődik.

4.3. A totalitás fogalmában a van és a kell egyaránt immanens, de az extenzív totalitást, a *van* végtelen kiterjedését az egész *jelentése*, a kell rendezi. Az élet nem transzcendens, de jelentése – az igen. A totalitás elméleti-ontologikus fogalma most módszertani szerephez jut. E felfogásban a dialektika nem egyéb, mint egy jelenlevő extenzív totalitásnak az intenzív, jelentéssel rendelkező totalitássá való szerveződése, illetve a szerveződéssel-konstruálódással foglalkozó tan. A módszertan ismét elmélet: a szerveződés elmélete; illetve ideológia; a szerveződés eredményének, egy modellnek jelenvalóvá tétele; illetve harci program: e jelen valóság eszmeiségének anyagivá változása, harc azért, hogy a Sollenből *van* legyen.

4.4. Csak egy olyan világban születhetett meg a konkrét utópiával terhes totalitásfogalom, amely a) érzékelni tudta elmaradottságát más, fejlettebb világhoz képest; b) amely ezt az elmaradást mint történelmi tragédiát élte át, és c) e tragédiát tudatosította. Csak egy olyan világ termelhetette ki, amely d) a fejlettebben már látta annak ellentmondásait, tehát célként nem az utolérést tűzte maga elé, hanem a meghaladást, és ezt a meghaladást e) egybekötötte az emberség sorsával, az egyetemes haladás céljával, és f) ezt a kapcsolatot képes volt filozófiaikig is indokolni. Lukács totalitásfogalma éppen ez a filozófiai indoklás.

Igaza van tehát Tőkei Ferencnek, amikor így ír: „Lukács György azért nőhetett már fiatalon nemzetközi rangú gondolkodóvá, mert Magyarország nemzeti problémái századunkban Európa és a világ sorskérdésébe torkolltak, mégpedig Oroszországhoz hasonló rövid úton. 1919 elbukott, de a magyar kultúra számára korszakos jelentősége fennmaradt, és az ellenforradalom legsötétebb esztendeiben is meggátolta, hogy kultúránk az igazi nemzeti sorskérdésektől messze sodródjék. Eredeti magyar filozófia azért nem *volt*, mert megkésett és karikatúrába fordult a magyar polgári forradalom és demokrácia, s ma nemzetközi súlyú magyar filozófiánk azért van, mert a kommunista Lukács György az egész világ számára érdekes és érthető gondolati erőfeszítést fakasztott a kommunizmusért, a forradalomért és demokráciáért vívott magyar küzdelmek élményeiből. Ebben az értelemben Lukács György

akkor is elsősorban a magyar sorskérdésekkel viaskodott, amikor közvetlenül nem Magyarországról szolt, de ugyanakkor bármiról is írt, a XX. századi emberiség sorsdöntő problémáira keresett és adott választ.” (Új Írás, 1971. augusztusi szám.)

4.5. A *Történelem és osztálytudat* a totalitás elvének alkalmazása, hiszen „A totalitás kategóriája, az egésznek a részek feletti mindenoldalú, meghatározó uralma képezi annak a módszernek a lényegét, amelyet Marx Hegeltől vett át és eredeti módon egy teljesen új tudomány alapjává alakított ... *A tudományban a totalitás kategóriájának uralkodó jellege a forradalmi elv hordozója...* A polgári tudomány a – szaktudományos és módszertani szempontból szükséges és hasznos – absztrakciókat... vagy naturalista módon »valósággal« vagy »kritikailag« autonómiával ruházta fel, a marxizmus viszont megszünteti ezeket az elkülönüléseket, amennyiben dialektikus mozzanatokká változtatja őket... A tárgy totalitása csak akkor tételezhető, ha a tételező szubjektum maga is totalitás... A totalitás mint szubjektum e nézőpontját a modern társadalomban egyedül és kizárólagosan az osztályok szolgáltatják.” (*Történelem és osztálytudat. Rosa Luxemburg, a marxista* című írás.)

4.6. Lukács esztétikai nézeteiben már korán döntő szerepe volt a forma fogalmának: az esztétikum specifikuma a forma, amely a lélek és az élet között a harmadik, a szervező szerepét játssza. A forma az életből az etikumot, a lélekből a megvalósulás szándékát fejezi ki. De a cél nem az élet megragadása, hanem a lélek kiteljesedése, és ezért a lélek szemben áll saját szándékával: csak akkor lehet valóságos, ha létrehozza a formát, ám a formát ismét asszimilálnia kell. A lélekben van valami, ami elindítja őt a külsővé válás – a kultúra – útján: ez pedig nem más, mint a lélek intencionáltsága, az önmagáért teljesedni akaró lélek megnyilvánulása. Mannheim Károly ezt a tulajdonságot *Werk*-nek nevezi. A *Werk* a kultúra területéről láthatóvá válik, ám ez a nézés inadekvát (az „inadekvát nézés” Mannheim szerint Lukács esztétikájának meghatározó elve), mert a lélek a maga szándékait a másban, az idegenben, a kultúrában pillantja meg.

A külsővé válás mint az alany és a tárgy viszonyának sajátossága ebben az elvont esztétikában bukkan fel először

Lukácsnál. És elméletileg elvont konstrukciós jellege ellenére, sőt talán éppen azért, rendkívül jelentős dologról van szó: valami csak úgy szerezheti meg lényegét, ha szemben áll a *mással*, és a másban a maga lényegét mint tőle idegen lényegget pillantja meg. Az idegenség megszüntetése most már az az út, amelyet a magánvalónak meg kell járnia, hogy magáért való legyen.

(Marx *Gazdasági-filozófiai kézírataiban* a következő sémában szemlélteti az elidegenedés mozzanatát:

„A *magántulajdon* viszonya munka, tőke és a kettő vonatkozása. A mozgás, amelyen a tagoknak át kell menniök, a következő: *Először – a kettő közvetlen vagy közvetett egysege ... A kettő ellentéte*. Egymást kölcsönösen kizárják... Mindegyik *ellentéte* önmagával szemben. Tőke = felhalmozott munka = munka... *Ellenséges kölcsönös ellentét.*”)

4.7. Ez az út: a gyakorlat útja. A totalitásfogalom feloldja a konstrukció elvont jellegét, a kollektív szubjektum ráébred a világ idegenségére, és tudja, hogy csak akkor szerezheti meg önmaga lényegét, ha magáévá teszi a világot.

„A fiatalkori Lukács-művek evolúciójának lényege, hogy a totalitás dinamikáját, konkrét struktúráját tulajdonképpen az utópia oldja meg. A forma tényleges közvetítő nemcsak transzcendens »lété«-vel, hanem immanenciájával. A fiatal Lukács ilyen értelemben annak az utópiának a filozófusa, amelynek konkrét szerkezete van, s olyan egységet képez, amelyben a totalitás átveszi a »lélek« és a »forma« funkcióját, és ezáltal minden, ami transzcendens volt, egyszeriben megszerzi magának az immanencia lehetőségét. Ezeknek a szerkezeteknek az »egybeépülése« nem lineárisan ment végbe. Egyes elemek váratlanul kiemelkednek, hogy csak később, a többi elem beépülése után mutatkozzon meg tényleges funkciójuk” – írja Végei László (*Totalitás, forma, utópia*. Új Szimpozion, 1971. november).

4.8. A totalitásfogalom szintetizáló szerepét vehetjük szemügyre a *Történelem és osztálytudat* jellegzetes darabjában, *Az eldologiasodás és a proletariátus tudata* című tanulmányában. Kétségtelen, hogy ez a munka az ismeretelmélet és etika összefüggésének új megvilágítását nyújtja. Lukács nem az összefüggésnek mint ilyen vagy olyan ténynek leírását végzi el, hanem egy radikálisan új szempontot vezet be: a tudat eldologiasodott struktúrájából (amit Marx tanai írnak le) ma-

gyarázza az említett összefüggés különböző elméleti megfogalmazásait. A modern gondolkodás vonulatait így nem az önkényes konstrukcióknak kijáró bírálat, hanem a nagy elméletekhez méltó tisztelet illeti; csak a leggondosabb elemzés révén érthetjük meg, hogy milyen *pontosan* fejez: ki például (és elsősorban) a klasszikus német filozófia az eldologiasodott tudatstruktúra különböző aspektusait.

Lukács elemzésében a proletariátusra is jellemző valamenyny életmegnyilvánulásának eldologiasodása. A proletariátus legfontosabb feladata az eldologiasodott tudat megszüntetése. „A proletariátus történelemismerete a jelen megismerésével, saját történelmi helyzetére vonatkozó önismeretével, a helyzet szükségszerűségének felmutatásával (a genezis értelmében) kezdődik.”

4.9. A két elv, a történetiség és a struktúra elve Lukácsnál kielégítő viszonyra talál. S ahogy alábbi idézetünk bizonyítja, a lukácsi megoldás ma is tanulságos. Így ír a *Történelem és osztálytudat*ban: „Ha tehát – mint korábban már hangsúlyoztuk – valamely társadalmi állapot kategoriális felépítése nem is közvetlenül történelmi, vagyis egy meghatározott létezés- vagy gondolkodásforma reális keletkezésének empirikus-történelmi egymásutánja nem elegendő semmiképpen annak magyarázatához és megértéséhez, helyesebben szólva éppen ezért, mégis minden ilyen kategóriarendszer a maga totalitásában az osztálytársadalom egy bizonyos fejlődési fokát mutatja. És a történelem éppen abban áll, hogy minden fixálás látszattá süllyed; *a történelem éppen azon tárgyiságformák szüntelen átalakulásának története, amelyek az ember létezését alakítják.* Annak lehetetlensége, hogy egyes ilyen formák empirikus-történelmi egymásutánjából lényegüket is megragadhatjuk, nem azon alapul tehát, hogy ezek a formák a történelemmel szemben transzcendensek ... hanem abból következik, hogy ezek az egyes formák sem a történelmi egyidejűség egymásmellettségében, sem a történelmi következő egymásutániségében nincsenek egymással közvetlenül összekötve. Összefonódásukat sokkal inkább a totalitásban betöltött kölcsönös helyük és funkciójuk közvetíti, úgyhogy az egyes jelenségek e »tiszán történelmi« magyarázhatóságának elutasítása csak arra szolgál, hogy a történelmet mint egyetemes tudományt világosabban tudatosítsa: ha az egyes jelenségek összefonódása kategóriaproblémává válik, úgy éppen

ez által a dialektikus folyamat által minden kategóriaprobléma újra történelmi problémává alakul. Mindenesetre: az egyetemes történelem problémájává, amely... egyidejűleg módszertani problémaként és a jelen megismerésének problémájaként jelenik meg.”

5.1. a) Ha a *Történelem és osztálytudat* megírásáig Lukács fejlődése szerves, vagyis minden hatást azonnal asszimilál és saját fogalomrendszerébe épít be, akkor a leninizmussal való mélyebb megismerkedés gyökeres fordulatot hoz. Ha eddig egy-egy új kategória bevezetése felfogásának struktúráját alapján nem érinti, most radikálisan szakít eddigi álláspontjával. Így ír:

„A szocializmus konkrét megismerése – éppúgy, mint maga a szocializmus – a harc terméke, amelyet érte vívnak; a megismerés is csak a szocializmusért vívott harcban és csak a harc által jön létre. Minden kísérlet, amely nem ezen az úton, nem az osztályharc mindennapi problémáival való dialektikus kölcsönhatásán keresztül akarja megismerni a szocializmust, elkerülhetetlenül metafizikába, pusztán gyakorlatiatlan szemlélődésbe fullad. Lenin realizmusa, Lenin »reálpolitikája« *minden utópizmus végleges jelszámolását jelenti*, konkrétan és tartalmilag megvalósítja a marxi programot: olyan elmélet, amely gyakorlattá vált, a gyakorlat elmélete.” (*Lenin. Tanulmány gondolatainak összefüggéséről*. 1924.)

b) Lukács számára a teória eddig a valóság diszkurzív szövegének jelentése volt; a kategóriák a teóriában a jelentés értelmezésének csomópontjai. A kategóriák és a realitás egybevetését a fiatal Lukács bizonyára elutasítja, mert a kategória a jelentés és az értelmezés (a megragadott tárgy és az öntudatlan alany) egységét fejezi ki, míg a tárgy önmagában szenttelen és adott, nem rendelkezik kategóriákkal, csak történelemmel. Amikor bevezette a totalitásfogalmat, akkor a valóságtartalom és a megismerés egységét igazolta, az egység teoretikus-öntudatos égisze alatt. Most a *gyakorlat* fogalma háttérbe szorítja a totalitásfogalmat: a tevékenység (a forradalmi harc) válik a valóság és megismerés viszonyának strukturáló mozzanatává.

c) Az eddig két típusúnak tekintett „szöveget”, a valóság és a teória szövegét most egyetlen – egységes – szöveggént kezeli: A *tevékenységben* feloldódik minden ellentmondás: a teoretikus és „az élet” ellentmondásrendszere egyaránt.

d) A fordulatot Lukács politikai tapasztalatai készítik elő; a magyarországi forradalom megbukott, a bukásnak belső oka az volt, hogy *önkéntes konstrukciónak* bizonyult: nem vette tekintetbe a teória (a szocializmus) és a politikai gyakorlat reális következményeit. A szocializmust kívánta megvalósítani és nem a magyarországi szocializmust. (A húszas évek végén, az ún. Blum-tézisekben Lukács törekvése az, hogy a reális magyar helyzetet figyelembe véve fogalmazza meg a párt stratégiáját és taktikáját: Kun Béla csoportjának heves ellenállása miatt, hogy a pártból való eltávolítását megelőzze, önkritikát gyakorol, és hosszú időre lemond minden magyar vonatkozású politikai probléma elemzéséről.) A hiba természetesen teoretikus: a teória nem a valóságból nőtt ki, ezért életidegen, élet-„ellenes”.

e) De a szocializmus *realitás*. Oroszországban Lenin és pártja képes volt megvalósítani a teóriát, mert lemondott arról, hogy azt magáértvalóságában kezelje. Egyetlen „magáért való” van – a tevékenység, amelyben a tárgy megszerzi önmagára vonatkozó tudatát. Ez a tudat, a proletariátus esetében, helyes tudat lehet (*elvileg* csak a proletariátus tudata lehet igaz-tudat), ha harcaiban kivívja a szocializmust, megszünteti az eldologiasodást.

f) A cselekvés most mint politikai cselekvés válik a lukácsi felfogás döntő elemévé: az időszerűség felfalja az elméletet. Úgy tűnik, ez a „realista” fordulat Lenin szövegeinek félreértésén alapszik.

„Lenin nyelvi szerkezetei mindenekelőtt egyetlen célt szolgáltak: hogy az időszerűség erejével hassanak. Egy elméleti írótlól szokatlan hajlékonysággal *jelmondatokként*, nyelvi irányvonalakként megfogalmazott általános irányelveket politikai cselekvéssé sűrített.” (Borisz Tomasevszkij: *A tézisek szerkezete*. Lásd a *Lenin stílusa* című kötetben, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.) Lukács a politikai cselekvésként *ható* szöveget teoretizálja, és közben a harcot minősíti az egyetlen reális teremtő erőnek. Megszűnik most kategóriáinak hajlékonysága: amit az életben helyesen lát (a harcot mint pozitív erők harcát a negativitás ellen), azt a teóriában *deduktív* elemként használja fel. Az önteremtésből az elméletben létrehozás lesz: megszűnnek az átmenetek, és csak egyetlen irány van. Később ez a teoretikus kép rányomja majd bélyegét az életfelfogásra is: Lukács elvárja az élettől,

hogy a deduktív módon előállított politikai eszményt szolgálja. Türelmetlenségének elméleti bizonyítéka *Az ész trónfosztása*. E műben irracionálisban marasztaltatik el minden filozófiai álláspont, amely nem rendelkezik a pozitív eszménynek megfelelő iránnyal. A racionalizmus Lukács számára hosszú időn keresztül az általa szükségszerűnek látott *irány* megfogalmazásával, a valóságba látja bele azt, amit az ember visz a reálisba: a létezés és a létezés értelmezésének egységét, vagyis racionalitását.

g) Azok a kortársak, akik szubjektívizmusban marasztalták el a *Történelem és osztálytudatot*, Révai József és Rudas László (*Archiv für die Geschichte des Sozialismus* stb. 11. köt. és *Arbeiter – Literatur*, 1924) most jóváhagyólag vehették tudomásul: Lukács végre megtért. Ám Lukács fordulata – furcsa fordulat: a szubjektívizmus pillanatnyi, de teljes diadala.

6.1. A harmincas években Lukács (érthetőleg) világirodalmi tanulmányokkal foglalkozik. A húszas évek szellemi forrongásaiból – váratlanul – semmi sincs már jelen. Mintha kívánná megvalósítani fiatalkori irodalmi terveit: a szociológiai és esztétikai szempont összeegyeztetését a reális irodalmi anyagiban. A nagy problémák háttérben vannak, az ideológia nem hat közvetlenül. A történelem csak közvetve, az irodalom szövetén keresztül bukkan fel, de a *Történelem és osztálytudat* kategóriarendszere fokozatosan ismét megjelenik.

[1968-ban, legjelentősebb világirodalmi tanulmányaihoz írt Előszavában (*Világirodalom I–II*. Gondolat, Budapest, 1969) Lukács megjegyzi: „Számomra a világirodalom első-sorban nézőpont volt: olyan költői tartalmak és formák felkutatása és elemzése, amelyek nélkülözhetetlenek mai valóságunk igazi, mélyreható megismerése szempontjából.”]

6.2. „Minden világirodalom az emberré válás világtörténeti folyamatának visszatükrözése, és ennek segítségével egyszermind az emberré válásért vívott harc aktív részese” – írja ugyanott. Nyilván az emberré válás lehetőségét hangsúlyozni akkor – politikai tett volt. Az emigrációban élő Lukács egyre világosabban látja, hogy a világtörténelmi út helyett sokasodnak a mellékösvények – a taktika megette a stratégiát, az eszköz a célt. Hite – az ember lehetőségeibe vetett hit – mégis töretlen, s ami tőle telik, azt megteszi:

az emberré válás nagy momentumait jelző műveket elemzi – a világtörténelem szempontjából. *Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij* című, 1943-ban írt tanulmányában olvassuk: „Az aranykor: igaz, harmonikus kapcsolat igaz és harmonikus emberek között. Dosztojevszkij alakjai tudják, hogy az ő jelenlétükben ez csak álom, de nem tudnak és nem akarnak elszakadni ettől az álomtól... Ez az álom a valódi magva, igazi aranytartalma Dosztojevszkij utópiáinak: egy olyan világállapot felé mutat, melyben az emberek megismerhetik és szerethetik egymást, melyben kultúra és civilizáció nem fogja az ember lelki fejlődését akadályozni.”

6.3. Miközben önkritikákkal bástyázza körül magát és az aktualitás öntudatát világirodalmi tanulmányokból ébresztgeti, készül nagy Hegel-könyve, a *Der junge Hegel*, amelyet csak 1948-ban, a megírás után tíz évvel publikál. A marxizmus filozófiai elődjeként bemutatott hegeli dialektikával figyelmeztet: az igazság az életben, a tudományban verifikálható, de a filozófiában az *igaz* – maga a logikai konstrukció. Igaz, ha ellentmondásmentesen írja a totalitás ellentmondásos modelljét. Itt a deklaráció, a dogma már csak azért sem játszhat szerepet, mert az igaznak állítja önmagát, holott a filozófia ezt nem teheti, mert szövege más típusú szöveg. A *Der Junge Hegel* – egy kisebb résztől eltekintve – még nem jelent meg magyar nyelven.

6.4. A második világháború küszöbén Lukács művében ismét szerepet kapnak a magyar irodalom problémái, 1945 után pedig hazatérve a Szovjetunióból, óriási erőfeszítéseket tesz a hazai szellemi élet átalakításáért. Ez a korszak rendkívül termékeny: ihleti a kulturális élet demokratizmusa, saját jelentőségének tudata, az, hogy a szocializmusért folytatott ideológiai küzdelmekben újra maga előtt látja az emigrációban elhalványult világtörténelmi perspektívát.

6.5. E periódus perspektívája: népfrempolitika. A kommunizmus az emberiség ügye és nem egy szektás csoport hatalmi politikája. A népet nem tudja egy kis csoport megváltani, és senkinek sincs joga az erőszakot a társadalmi cselekvés ellenőrzésére felhasználni azzal az ürüggyel, hogy a nép nem ismeri saját reális érdekeit és ezért kényszeríteni kell igazi érdekeinek szolgálatára. A szocializmusért folyó küzdelem a különböző érdekek és meggyőződések össze-

egyeztetése, együttműködés, és csak az elszigetelődött – elenyésző – kisebbséggel szemben konfrontáció.

„Hazatérésem után szerencsés körülmények lehetővé tették számomra ennek a népfrontvonalnak továbbvitelét. Rákosiék észrevették, hogy a szociáldemokráciával való versenytetésben ez a politikai irányzat alkalmas arra, hogy az értelmiség legnagyobb és legjobb részét a kommunista párthoz hozza közelebb. Ezért a két párt egyesüléséig ellentmondás nélkül eltűrték kritikai működésemet. Még ha a közvetlen demokráciáért léptem is fel, még ha a pártos költőt partizánnak neveztem is, még ha a kultúra kommunista irányítását tisztán ideológiaiainak nyilvánítottam is, kizárva minden adminisztratív beavatkozást, még ha ki is emeltem, hogy a marxizmust elvileg a világnézetek Himalájájának is tekintem, de ekkor sem ismerem el, hogy az ott ugráló nyulacska nagyobb állat lenne a síkság elefántjánál stb. stb., nem hangzott el ellenem semmiféle hivatalos bírálat.” (Előszó a *Magyar irodalom – magyar kultúra* című kötethez, Gondolat, Budapest, 1970.)

6.6. A nemzeti tematika ellenére – írja az idézett Előszóban –, „ideológiai tevékenységem súlypontját... általános filozófiai problémák teszik ki. Ezeknek természetszerűleg túl kell mutatni a magyar valóságon. Filozófiát (természetesen az esztétikát is beleértve) a legnagyobb világtörténeti nép fia sem gondolhat végig pusztán saját nemzeti tapasztalatai alapján.”

7.1. *Az ész trónfosztása* (1954), *A különösség* (1957), *Az esztétikum sajátossága* (1963), majd az *Ontológia* (kiadás alatt) a filozófus Lukács általános törekvését, az ideológia elméleti megalapozását szolgálja. Ezek a művek már tanítványai, áldozatkész munkatársai között születnek. Az értők, barátok, tanítványai létrehozzák a Lukács-iskolát.

7.2. A Lukács-iskola az egyetemes humán anyagon – a humán tudományok és az emberi-társadalmi élet anyagán – igazolja az embernek a partikulárisból a nembeliségbe való kiemelkedésébe vetett hitét. Tagjai: Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Eörsi István, közvetlenül kapcsolódtak a mester indítékaihoz, Hermann István a kérdésfeltevésekben mindenképpen közel áll Lukácshoz; de az életmű tanulságai közvetve legalább ott munkálnak Almási István, Márkus György,

Tordai Zádor, Sós Vilmos, Zoltai Dénes és mások filozófiai, esztétikai, ideológiai műveiben is.

7.3. De Lukácshoz vonzódnak sokan korunk jelentős elméi közül: Lucien Goldmann irodalomszociológiája lukácsi indítatású, Ernst Bloch törekvései azonosak Lukács törekvéseivel, Arnold Hauser és annyian mások Lukács-hatásról beszélnek.

7.4. Romániában a Lukács-jelenség ideológia észlelésén túl ma elsősorban N. Tertulian tevékenységének köszönhetően egyre fokozódik a mű iránti érdeklődés. Tertulian egy kötetnyi tanulmányt és részletéket fordított románra, de kiadásra készítette elő a monumentális *Esztétikát* is. Tanulmánya, a *Lukács György esztétikája, a Critică, estetică, filosofie* c. kötetben jelent meg (Cartea Românească, 1972).

[Úgy tűnik, N. Tertulian a szubjektum–objektum viszonyának Lukács-féle felfogásában talál kielégítő konstrukciós elvre. Idézzük egyik tanulmányát: „Lukács a marxista irodalomban példa nélkül álló alapossággal elemzi az »ember nembeliségének«, avagy a »nembeli jellegének« (Gattungsmässigkeit) gondolatát, amelyet Marx ifjúkori munkájában vázolt fel és *A tőke* zárórészének egy híres bekezdésében mint a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába való ugrást fogalmazott újra. Marx tézisei lehetővé teszik számára, hogy megállapítsa: míg a különféle állatfajták tulajdonságai *adottak*, és ezek jellegét a fajta különböző példányainak közös vonásai egyszerűen általánosítják (a fajta általánosságának így »néma« jellege van), addig az emberi nem tulajdonságai állandóan mélyülnek és gazdagodnak a társadalom és a természet anyagcseréjében végbemenő progresszív változások következtében, az egyedek számtalan alkotó kezdeményezése következtében. Az egyéni aktus természetesen meghatározott társadalmi csoporton belül (család, törzs, társadalmi osztály, nemzet) zajlik le, de az egyének tettei állandóan visszhangzanak az emberi nem általánosságában.

Az erkölcsi cselekvés az emberi nem jelenlétének és parancsoló hatalmának egyik legfeltűnőbb bizonyítéka: az erkölcsi tettet diktáló tudat éppen az ember nembeliségének tudata. Az emberi nem jellege a tulajdonságok valóságos *corpus*ának mutatkozik: ez örök változásban van, és felhalmozza az emberiségnek a fejlődés különböző szakaszai-

ban szerzett pozitív és negatív tapasztalatát. Azonban az emberiség tapasztalata mint a nembeliség mértéke csak akkor válik majd a mindennapi élet *közvetlen* valóságává, amikor létrejön az egységes szocialista világrend korszaka.” (România Literară, 1972, 15. sz.) Tertulian Lukács egész pályájának kitűnő elemzését nyújtja a Magyar Filozófiai Szemle 1970. évi 3–4. számában (*Lukács György szellemi fejlődése*).

7.5. Lukács számára az ember nembelisége a történelem eszköze és célja: egyetlen filozófiai tudomány létezik, a *történelem* tudománya (lásd Engels), amely a nembeliség megvalósulásának, de a megvalósulás akadályainak és a gátló erőknek is *oknyomozó* tudománya.

8.1. A történelem *most* Lukács filozófiai alapelvévé válik, mert a totalitás fogalmának módszeres alkalmazása elvezeti a *meghatározott totalitás* gondolatához. A filozófia feladata a kategóriák kifejlesztése a létmeghatározottságokból. A reális történelmi folyamat kitermeli azokat a meghatározottságokat, amelyek a történelem filozófiailag megragadható kategóriái. A kérdés, amit fel kell tenni, ezért sohasem az, hogy *mi van*, de az sem, hogy valami miképp, hogyan van; hanem az a kérdés, hogy valami *miért* van, milyen reális meghatározottságot fejez ki.

8.2. Az *Ontológiában* a probléma általánosítását látjuk. Lukács ebben arra keres választ, hogy a történelem mint módszertani elv *miért* alkalmas egyetemes elméleti szerepre. Amennyire az eddig megjelent részletekből (lásd Magyar Filozófiai Szemle, 1971, 1–2. és 3–4. szám; 1972, 1–2. szám) következtetni lehet, az emberi munkán, ezen a specifikus meghatározottságon bizonyítja kérdésfeltevésének jogoságát.

8.3. Lukács nem azt vizsgálja, hogy mi a jelenségek oka vagy szerkezetük sajátossága, vagyis a folyamat és a struktúra nem jelent számára módszertani kiindulást. A meghatározottság foglalkoztatja, az, hogy *miért* jön létre a jelenség, *miért* van történelme a dolgoknak, majd a történelem változásait írja le, ismét abból a szempontból, hogy a jelenség új meghatározottsága *miért* jön létre a meghaladottból.

[Ezt mondja Lukács: „Marx *A tőke* első kötetében a munkáról beszélve nagyon világosan megmondja, hogy az ember emberré válása abból áll, hogy nem egy bizonyos biológ-

giai passzivitással alkalmazkodik az élet reprodukciójának körülményeihez, hanem ebbe aktíve, ideológiai tételezésekkel, a munkával belenyúl, és ilyen módon úgy alkalmazkodik, hogy a környezetét alkalmazza a saját szükségleteire, amellyel kapcsolatban természetesen azután az ember maga is átalakul. Az embernek állatból emberré való fejlődése szintén a munkának és a munkával összefüggő aktusoknak a következménye. Úgy, hogy Marxnál világosan látszik: az ember egész intellektuális és morális fejlődésének a létalapja ez az egészen más magatartása a valósággal, ami a munka pusztán materiális mechanizmusából létrejön.” (Részlet Tordai Zádor Lukács Györggyel készített interjújának eredeti szövegéből.)]

8.4. A munka kategóriája lesz az esztétikum magyarázatának alapjává is, hiszen az esztétikum társadalmi jelenség, s mint ilyen, genetikusan kapcsolódik a társadalom specifikumához, a munkához. Jellegzetes *Az esztétikum sajátosságának* kiindulása. Itt Lukács a mindennapi élet elemzésével kezdi. Az esztétikum, amely kifejezi, lényegessé emeli az emberi élet minden mozzanatát, a mindennapi életből nő ki.

8.5. A probléma tehát az, hogy *miért* van művészet és mi teszi lehetővé, hogy betöltse azt a társadalmi hivatást, amely létrehozta. A művészet emberi produktum, szükséges az ember számára, aki nem tehet mást, mint hogy létrehozza – többek között – a művészetet.

8.6. Lukács „ma is magában való, zárt monasznak tekint minden műalkotást, mely a befogadóra való evokatív hatásában válik számunkra valóvá, de ezt csak azért teheti, mert mint magábanvaló is hordozza ezt a számunkra valóságot” – írja Heller Ágnes. (Lásd: *Lukács György „Esztétikájáról”*, az *Érték és történelem* című kötetben, Magvető, Budapest, 1969, 519. A továbbiakban erre a nemzetközileg is jellemzőnek minősített ismertetésre támaszkodva vázoljuk az *Esztétika* gondolatmenetét.) Hogy miért képes minden műalkotás e szerepet betölteni, miért fejez ki magábanvalósága számunkra valóságot, erre a kérdésre válaszol az *Esztétika*.

8.7. Mint láttuk, a műalkotás és a mindennapi élet viszonyából indul ki. A műalkotás a mindennapi élet esetlegességeit a mindennapi életben meglévő nembeliség színvonalán *homogenizálja*. Ezt a „lekerekítést”, a partikuláris felemelélé-

sét a nembeli színvonalára észrevehetjük a tudományban, a jelentős morális döntésekben és a politikában is.

8.8. A homogenizálás az esztétikumban egy homogén médium (láthatóság, hallhatóság) segítségével történik, szemben a többi tudatformákkal, ahol ilyen médium Lukács szerint nem található. E médium révén kerül kapcsolatba az ember a műalkotással, ez kapcsolja őt az alkotásban és a mű elsajátításában is a nembeliséghez.

[Érdekes, hogy Lukács nem építi be szervesen *Esztétikájába*, a nyelvfilozófia eredményeit. Nála a nyelv a nembeliség kifejeződése (a munkával együtt), és noha egyetemesen homogén közeg, mégsem válik külön vizsgálat tárgyává.]

A nembeliségbe való felemelkedésnek két formája van: az alkotás folyamata, amelyben a tartalom formává válik, és a befogadás-elsajátítás folyamata, amelyben a forma „vissza-fordítódik” tartalommal.

8.9. A tartalom: a nembeliség, az ember társadalmi története, illetve a történelem lényege – egyetlen konkrét csomópontjában megragadva. „Minden egyes műalkotás az emberiség, az ember kialakulásának egy lényeges etapját, vonatkozását sűríti magába; ezért ismerhet rá minden ember minden sikerült műalkotásban *saját* történelmére.” (Heller Ágnes, *i. m.* 523.)

8.10. Megragadni a csomópontot csak a szubjektivitás révén lehet. Arról a szubjektivitásról van szó, amely mintegy összesűríti az emberi nem lényegét. Ez a szubjektivitás már nem „hég”, hanem „mag”, amely tartalmasságával képes az objektum tartalmasságát kifejezni. „Zseniális az a szubjektivitás, amely... a végső objektivitásra tör és meg is valószínűsíti a szubjektum és objektum egységét.” (Heller, *i. m.* 524.)

(Érdekes, hogy Lukács a szubjektivitás *szubjektív lényegének* objektív ábrázolásában sohasem ismerte fel a műalkotás egyik lehetőségét, és így a XX. század újító műalkotásaiban nem látott értéket. A nembeliség Lukács számára maga az objektivitás, amelyhez a szubjektivitás révén felemelkedünk, megvalósítva reális lehetőségeinket, amelyek elszórt és nem autentikus formában már jelen vannak a mindennapi életben, ám fordított út nem lehetséges, nincs mód arra, hogy a szubjektivitás önmagát mint nembeliséget ábrázolja. A „hég” – hég marad, önmagában nem fedezheti fel a „mag”-ot, a hég lényegét. Úgy tűnik, hogy a jelenség–lényeg viszonyá-

ban végül is Lukács a lényeg pártján állva a jelenséget csak külsőnek, esetlegesnek látja.)

8.11. Mivel a befogadó-műélvező az elsajátítás folyamatában, akárcsak az alkotó, felfüggeszti mindennapi életét, azonosulni tud az emberiség ügyével, amely a műalkotás tartalma. Az azonosulás – megrázkódtatás: annak a kérdésnek szükségszerű, tudatos vagy nem tudatos feltevése, hogy vajon mennyire emberi a világ. E megrázkódtatás a *katarzis*, „a nembeliségbe való emelkedés, az emberiségbe való emelkedés, az emberiség ügyével való azonosulás megtisztító voltának szinonimája” (Heller, *i. m.* 525.) A katarzis következménye egy morális parancs: változtasd meg életedet!

8.12. A katarzist, mint láttuk, a szubjektum és az objektum egysége valósítja meg. E viszony ábrázolásának törvénye a mimezis, amely „nem egyszerűen a valóság utánzása (mint azt a kifejezés szó szerint sugallná), hanem egy olyan *utánzás*, amely úgy *emeli ki – a szélsőig feszített szubjektivitás közvetítésével – a valóság* (interpretáció esetén a mű) *emberi-nembeli fejlődés szempontjából lényeges mozzanatait, hogy az érzelmi s ezzel gondolati megrázkódtatást keltsen*”. (Heller, *i. m.* 527.)

9.1. Lukács életműve, ellentmondásaival egyetemben, a XX. század egyik legmonumentálisabb elméleti építménye. Kevesen tettek annyit a marxizmus megújulásáért, továbbmunkálásáért, mint ő. Racionalizmusa, a mitizálással, a mesterséges gőzökkel való szembeszállása, igénye a realitás megértésére – mindez példánk lehet. Művét tanulmányozni: kötelesség önmagunkkal szemben.

1973